

Tezkirecilerin değerlendirmelerine bakılırsa XVIII. yüzyılın dikkate değer şairlerinden biri olan Ârif Süleyman, aynı zamanda çağının tanınmış hattat ve müzehhipleri arasında da yer almaktadır. Sülüs ve nesih yanında bilhassa ta'lik ve divanî yazıda üstat kabul edilmiştir. Hat hocaları arasında Eyüp türbedarı Memiş Efendi ile amcası kapı ağası muhasibi Noktacızade İsmail Efendi başta gelir.

Eserleri. 1. *Divan*. Türkçe ve bir kısım Farsça şiirleriyle tahmis ve nazîrelerinin yer aldığı eserin İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 494) ve Süleymaniye kütüphanelerinde (Esad Efendi, nr. 2656; Hacı Mahmud Efendi, nr. 5297) nüshaları vardır. 2. *Hilye*. Hâkânî'nin eserine nazîre olarak kaleme alınan ve bu yolda başarılı sayılan eser 241 beyittir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4487/1; Damad İbrâhim Paşa, nr. 411/1) birkaç nüshası arasında en iyisi, müellifin çağdaşı ve Hoca Mehmed Râsim Efendi'nin talebelerinden hattat ve şair Abdülbâki b. Ahmed tarafından güzel bir nesihle yazılmış olan 1190 (1776) tarihli nüshadır (Esad Efendi, nr. 3585/2). 3. *Mî'râciyye*. Kaynaklarda mî'râciye yazdığı belirtilen Ârif Efendi'nin bu eseri, çoğu zaman, şiirlerinde Ârif mahlasını kullanan şair, bestekâr ve hattat Abdülbâki Ârif Efendi'nin mî'râciyesiyle karıştırılmaktadır. Mî'râciyeler üzerinde bir doktora çalışması yapan Metin Akar kitabında bu karışıklığı belirtmiş ve bu arada Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ârif Süleyman adına kayıtlı nüshaların (Hâlet Efendi, nr. 355/12; Nâfiz Paşa, nr. 1514/4; Hamidiye, nr. 387/2) Abdülbâki Ârif'e ait olduğunu ileri sürmüştür. Ancak 1168 (1754) tarihinde Yesârîzâde İsmâil (ö. 1765) eliyle istinsah edilmiş çok güzel bir nüsha olan Hâlet Efendi yazmasının Ârif Süleyman'ın eseri olduğu anlaşılmaktadır. 4. *Reğâ'ibiyye*. Farsça bir manzume olan bu eser divandaki manzumeler arasında yer almakta, ayrıca müstakil bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Damad İbrâhim Paşa, nr. 411/2). Bunlardan başka şairin Süleymaniye Kütüphanesi yazmaları arasında *Sâniha* adlı Farsça bir eseri daha görülmektedir (Esad Efendi, nr. 3585).

Ârif Efendi'nin şiirlerinden bir kısmı yanlışlıkla Reisülküttâb Ârif Efendi divanına (Bulak 1258) alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râmiz, *Âdâb-ı Zurefâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 762, vr. 173^a; Şefkat, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 780, vr. 45^b-46^a; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 96; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 211; Fâtîh, *Tezkire*, s. 257-258; *Sicill-i Osmânî*, III, 266; *Osmanlı Müellifleri*, II, 317-318; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 77-79; TYDK, s. 819-820; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mî'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 184-185.

MUSTAFA UZUN

ÂRİFE

(bk. AREFE).

ÂRİFİ AHMED PAŞA

(1830-1895)

Osmanlı başvekil.

Eski Hariciye Nâzırı ve Meclis-i Vâlâ Reisi Mehmed Şekib Paşa'nın oğludur. İstanbul'da doğdu. Özel hocalardan Arapça, Farsça, Fransızca, coğrafya, tarih, ekonomi-politik, devletler hukuku ve jeoloji dersleri aldı.

1845'te Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'nde memuriyete başladı. Babası Viyana sefiri iken sefaret birinci kâtipliğine tayin edildi (1841). İki yıl sonra İstanbul'a dönerek Bâbiâli Tercüme Odası'na girdi. Âli Paşa'nın maiyetinde, Kırım Harbi'ni sona erdiren Viyana (1855) ve Paris (1856) konferanslarına katıldı. Bâbiâli I. mütercimliğinde, Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlığında, buna ilâve olarak Dîvân-ı Hümâyûn beylikçiliğinde bulundu. 1871'de Hariciye Nezâreti müsteşarlığına, ikinci defa Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlığına getirildi; kısa sürelerle Tophane müşirliği müsteşarlığı, Adliye Nezâreti icra cemiyeti başkanlığı ve hukuk dairesi ikinci başkanlığı yaptı.

Midhat Paşa'nın sadâreti sırasında 1872'de büyükelçi unvanıyla Viyana sefaretine tayin edildi. Tercümanlıktaki kabiliyeti ve edebî kültürünün Sultan Abdülaziz tarafından takdir edilmesinden dolayı 1873'te üçüncü defa Dîvân-ı Hümâyûn tercümanlığına getirildi. Buna ilâve olarak kendisine Matbuat müdiriyeti (1873) ve ikinci defa Hariciye müsteşarlığı görevi verildi (1874). Padişah tarafından gösterilen teveccühün bir delili olmak üzere 1874'te vezâret rütbesi ve 7500 kuruş maaşla Hariciye nâzırlığına getirildi. Murassa' Osmanî ve birinci rütbe Mecidî nişanlarıyla taltif edildi. Bu sırada Sadrazam Hüseyin Avni Paşa, pa-

Ârif
Ahmed
Paşa

dişahın teveccühünü kazanmış olan Ârif Paşa'nın sadârete gelmesi ihtimalini göz önüne alarak onun aleyhinde faaliyete başladı. Diğer taraftan da ondan hoşlanmayan Rus elçisi İgnatiyef'in entrikaları sonunda, Hariciye nâzırlığından alınarak Maarif nâzırlığına getirildi (1875). Aynı yıl içinde kısa bir süre Adliye nâzırlığında da bulunan Ârif Paşa azledildikten sonra ikinci defa Viyana sefaretine tayin edildi.

Viyana'da bulunduğu sırada, tahttan indirilen Sultan Abdülaziz lehinde gazetelere beyanat vermek cesaretini gösteren Ârif Paşa, "Vekil müvekkil azledemez. Binaenaleyh vükelânın kendilerini nasbenden bir padişahı hal' etmeleri doğru değildir" diyordu (bk. İbnülemin, s. 963). Bu medenî cesareti sefaretten azline sebep oldu (1876); ancak bu davranışı II. Abdülhamid'in teveccühünü kazanmasında rol oynadı. 1877'de âyan âzâlığına, dört gün sonra âyan reis ve killiğine ve hemen arkasından ikinci defa Hariciye nâzırlığına getirildi. Bu sırada devam etmekte olan Osmanlı - Rus savaşının Osmanlı Devleti aleyhine neticeleneceğini düşünerek, sadrazamın ve diğer kabine üyelerinin fikirlerini almadan, Alman elçisine başvurup ondan Başvekil Prens Bismarck'tan barışa aracı olmasını rica etmesini istedi. Sefir de hemen harekete geçti. Fakat Sadrazam Edhem Paşa'nın durumdan haberdar olup barış istemenin zamansızlığını ve Ruslar'ın mağlûp olduklarını ileri sürmesi üzerine, tayininden on beş gün sonra istifasını verdi.

1877 yılı içinde Paris sefaretine tayin edildi; burada en çok dış borçların ödenmesi konusu ile meşgul oldu. İki yıl kadar sürdürdüğü Paris elçiliğinden azledildikten sonra ise Sicill-i Ahvâl Komisyonu başkanlığına getirildi (1879). Bu sırada sadrazam bulunan Tunuslu Hayreddin Paşa vezirlerin yetki ve sorumluluklarına dair padişaha bir lâyiha sun-

du. II. Abdülhamid, bazı devlet adamlarıyla birlikte Ârifî Paşa'ya da lâyiha hakkındaki görüşlerini sordu. O da lâyihayı tasvip etmediğini bildirdi. Bunun üzerine, Hayreddin Paşa azledildikten sonra, "başvekil" unvanıyla sadârete getirildi (9 Şâban 1296/29 Temmuz 1879). Aslında Hayreddin Paşa'nın azlinin en önemli sebebi İngiliz elçisinin baskıları idi. Tunuslu Hayreddin Paşa'yı liberal görüşlü ve kendi politikalarına yakın gören İngiliz elçisi Layard, kabinedeki İngiliz aleyhtar kimseleri azlettirmek istiyordu; hatıra tekrar Midhat Paşa'yı sadârete getirmenin yollarını arıyordu. II. Abdülhamid, İngiliz elçisinin 17 Temmuz 1879 tarihli mufassal lâyihasına, 23 Temmuz'da Hayreddin Paşa'yı azletmekle cevap verdi. 29 Temmuz'da başvekilliğe getirilen Ârifî Paşa'dan pek şikâyetçi olmayan Layard'ın asıl amacı İngiliz taraftarı bir hükümetin kurulmasını sağlamaktı. Bu yolla, daha sonra "Ermeni meselesi" haline dönüşecek olan "Anadolu ıslahatı" konusunda istediklerini yaptırmayı ümit ediyordu. II. Abdülhamid ise bu durumu çok iyi bildiğinden, sık sık hükümet değişikliği yaparak hem İngilizler'e daha fazla taviz verilmesini önüyor, hem de zaman kazanmaya çalışıyordu.

Ârifî Paşa başvekillikte bulunduğu süre içinde, başta Ermeni meselesi olmak üzere, Berlin Antlaşması'nın ortaya çıkardığı Yunan ve Karadağ sınırı konularıyla da meşgul oldu. İngiliz entrikalarının arttığı bir sırada Mahmud Nedim Paşa'nın Dahiliye Nezâreti'ne getirilmesine karşı çıkması bahane edilerek iki ay yirmi gün sonra 18 Ekim 1879'da azledildi. Yerine Adliye Nâzırı Küçük Said Paşa tayin edildi.

Ârifî Paşa'nın azline asıl sebep olarak reformlar konusunda bütçeden hiçbir fon ayırmamış olması gösteriliyordu. Diğer taraftan Maliye Nâzırı Zühdü Efendi hazineye gelir sağlamak için gümrük gelirleriyle vasıtalı vergilerin belli bir süre bütün bankaların katılacağı bir yönetime verilmesini veya yabancı bir kuruluştan idaresine bırakılmasını teklif etmişti. İngilizler'in tekliflerinden daha tehlikeli olan bu tezi savunanları hiyanetle itham eden padişah, Ârifî Paşa hükümetinin de ıslahat konusunda yetersiz olduğunu ileri sürerek bu hükümeti devretti. Yeni kabinede Layard'ın hiç sevmeyişi Gazi Osman Paşa, Said Paşa, Münif Efendi gibi kimseler yer alırken Ârifî Paşa da Said Paşa kabinesinde Şûrâ-yı Devlet reisliğine tayin edildi. Said

Paşa'nın ikinci defa başvekkâlele tayininde ise bu görevinden istifa etti (1880), kendisine 15.000 kuruş mâzuliyet maaşı bağlandı. Bir süre sonra üçüncü defa Viyana sefaretine tayin edildiyse de (1882) gitmesi ertelendi. Ahmed Vefik Paşa'nın ikinci başvekilliği sırasında tekrar Şûrâ-yı Devlet reisliğine ve Said Paşa'nın sadârete tayini üzerine de üçüncü defa Hariciye Nezâreti'ne tayin edildi (1882). 1883'te gümüş imtiyaz madalyası verilen ve 1884'te 30.000 kuruş mâzuliyet maaşı tahsis edilen Ârifî Paşa, devlet ve II. Abdülhamid'in politikası aleyhine yazı yazan Fransız Gabriel Charme'a cevap vermek istemesi sebebiyle hakkında çıkarılan dedikodular yüzünden Hariciye Nezâreti'nden azledildi. Ancak Kâmil Paşa'nın sadâretinde üçüncü defa Şûrâ-yı Devlet reisliğine getirildi (1885). Bu sırada kendisine altın imtiyaz (1886) ve altın Girit madalyaları verildi (1890). Kâmil Paşa'nın sadâretten ayrılmasıyla o da görevinden istifa etti (1891).

Ermeni meselesi yüzünden Kâmil Paşa'nın azledilmesinden sonra tekrar sadârete tayin edilmek üzere padişah tarafından saraya davet edildi. Ancak ileri derecede rahatsızlığı sebebiyle padişahın teklifini kabul etmeyen Ârifî Paşa, vükelâ arasında bulundurulup görüşlerinden istifade edilmek üzere Meclis-i Vükelâ âzâlığına tayin edildi (1895). Fakat çok kısa bir süre sonra 5 Ocak 1895 günü müptelâ olduğu veremden kurtulamayarak öldü. Eyüp'te Bostan İskeleyi yakınında bulunan babasının kabri yanına defnedildi.

Ârifî Paşa Arapça, Farsça ve Fransızca bildiği gibi hukuk ve tarihe de âşina, güzel yazı yazan bir kimse idi. Bilhassa diplomatik terimlerin Türkçe'ye çevrilmesinde büyük hizmeti görüldü. Aydın fikirli ve dürüst bir devlet adamı olduğunda birçokları müttetiftir. Herkese karşı iyilik ve insaniyet gösterirdi. Şeref ve haysiyetini daima korumasını bilen Ârifî Paşa, yarım asırlık memuriyet hayatında hiçbir leke almamıştır. Dostlarının hatırı veya ikbalı istikametinde herhangi bir söz söylemez, fikrinde sebat ederdi. Siyasî konularda önemli ölçüde bilgi sahibi olmakla birlikte diplomasi de fazla bir maharet gösterememiştir. Tahsili zamanına göre mükemmel ve edebî kültürü iyi idi. Nitekim yanında yetiştiği ve büyük desteklerini gördüğü Âlif ve Kâmil paşaların kanaatleri, Ârifî Paşa'nın tercümanlıktan öteye geçemediği yönündedir (bk. İbnülemin, s. 977).

Sultan II. Abdülhamid, alafranga piyano çalmakta usta olan Ârifî Paşa'yı sık sık huzuruna çağırarak onunla müzik konularında sohbet ederdi.

Ârifî Paşa yerli nişanlardan başka Avusturya, Fransa, Rusya, İran, Belçika, Prusya gibi pek çok yabancı devlet nişanına da sahipti. Ali Fuat Bey ve Ethem Pertev Paşa ile birlikte Michaud'nun *Histoire des Croisades* adlı eserinin bir kısmını *Emrû'l-acib fî târihi Ehli's-salib* adıyla tercüme ederek yayımlamıştır (İstanbul, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, III, 279-280; Ed. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat* (trc. Ali Reşâd), İstanbul 1328, s. 393; Said Paşa, *Hâtıra*, İstanbul 1328, I, 32; Kâmil Paşa, *Hâtıra*, İstanbul 1329, I, 7; Abdurrahman Şeref, *Târih Musâhabeleri*, İstanbul 1340, s. 298; Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekilleri*, İstanbul 1940, I, 46, 166; a.mlf., "Ârifî Paşa", *İTA*, I, 512-514; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1965, s. 961-988; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 513; Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, İstanbul 1986, s. 43-44, 49-50; M. Tayyib Gökbilgin, "Ârifî Paşa", *İA*, I, 568-570.

CEVDET KÜÇÜK

ÂRİFİ FETHULLAH ÇELEBİ

(ö. 969/1561-62 [?])

Osmanlı hânedanı hakkında
Farsça olarak kaleme aldığı
Şehnâme-i Âl-i 'Osmân adlı eseriyle
tanınan müellif.

Asıl adı Fethullah olup şiirlerinde Ârif ve Ârifî mahlasını kullanmıştır. Çağdaş kaynaklarda babası Derviş Mehmed Çelebi Acem, annesi ise Arap olarak gösterilir. Ancak "Acem'den geldim", "Arap'tan geldim" ifadelerinde olduğu gibi buradaki Acem ve Arap kelimeleri kavim olarak değil birer ülke anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, Arapça konuşulduğu için Mısır da Arabistan'a dahil edilmiş olmalıdır. Kendisini Oğuz Ata'nın soyundan getirecek kadar Türklüğünü göstermeye çalışan şeyh İbrâhim Gülşenî'nin kızı olan annesinin de Arap olması mümkün değildir. Kaynaklarda "Elkas Mirza'nın nişancısı olmuştur" (Âlî, vr. 403^a) veya "oldu" (Âşık Çelebi, vr. 165^a) ifadelerine bakılarak Ârifî'nin Elkas Mirza ile birlikte İstanbul'a geldiği ileri sürülürse de bu da doğru değildir. Zira onun, Elkas Mirza'nın geldiği 1547 tarihinden önce İstanbul'da bulunduğunu gösteren kayıtlar vardır. Nitekim Muhyî-i Gülşenî (*Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, s. 413) 1546 yılında, davetli bulunduğu, son-